

⁶ Див. напр.: Шкраб'юк П. Просвітницько-економічні структури радикальної партії в Галичині // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. – Вип. 19: Товариство „Просвіта” / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; – Львів, 2010. – С. 77-82.; Кондратюк К. Громадсько-політична діяльність Івана Франка // *Мандрівець*. – Тернопіль, 2006. – № 4. – С. 15-18., Калинович В. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів: ВЛУ, 1967. – 162 с. та ін.

⁷ Див. докл. про це у: Данилович С. Франко як духовний батько Радикальної партії в Галичині // *Спогади про Івана Франка; упорядкування, вступна ст. і примітки М. Гнатюка*. – Л.: Каменяр, 1997. – С. 393-396.; Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. – Львів, 1926. – С. 234-275.; Франко І. З остатніх десятиліть XIX віку // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. – С. 506-509.; Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму // *Україна. Науковий двомісячник українознавства*. – К., 1926. – Кн. 6. – С. 113-164. та ін.

⁸ Віче коломийське // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Львів, 1891. – Ч. 3. – Рік II. – 1 лютого. – С. 52.

⁹ Там само.

¹⁰ Див. докл. у: Віче коломийське // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Львів, 1891. – Ч. 4. – Рік II. – 15 лютого. – С. 57-59. Також див. докладніше про висунення кандидатури С. Даниловича по коломийському округу на вибори до австрійського парламенту у: Обух К. Рух виборчий в коломийськiм окрузі // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Львів, 1891. – Ч. 3. – Рік II. – 1 лютого. – С. 69-71.

¹¹ Див. докл. у: *Wiece kołomyjski // Kurjer Lwowski*. – Lwów, 1891. – Nr. 35. – 4 lutego. – S. 1.

¹² Оповідка // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Львів, 1891. – Ч. 6. – Рік II. – 15 марта. – С. 96.

¹³ Див. про це на титульних сторінках часопису: *Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Львів, 1891. – Ч. 1.; Ч. 2.; Ч. 3.; Ч. 4 і 5.; Ч. 6 і 7.

¹⁴ Від редакції // *Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1891. – Ч. 8, 9, 10. – Рік I. – 1 грудня. – С. 43.

¹⁵ Трегуб М. Гарасимович Лярій Іванович // *Українська журналістика в іменах*. – Львів, 2002. – Вип. 9. – С. 67.

¹⁶ Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. – Львів, 1964. – С. 135.

¹⁷ Гарасимович І. Лист до І. Франка від 7 серпня 1891 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 589.

¹⁸ Гарасимович І. Лист до І. Франка від [початку листопада 1891] р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 613.

¹⁹ Гарасимович І. Лист до І. Франка від 27 жовтня [18] 91 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 471-472; Див. титульний сторінку часопису: *Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1891. – Ч. 8, 9, 10. – Рік I. – 1 грудня. – С. 43.

²⁰ Гарасимович І. Лист до І. Франка від 27 жовтня [18] 91 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 472-474.

²¹ Данилович С. Коломийське народне віче і премудрість „Д[і] ла” // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Львів, 1891. – Ч. 23. – Рік II. – 20 листопада. – С. 307; Див. докл. про це у підготовленій до друку книзі В. Галика: Галик В. М. Хорватія у житті та творчій спадщині Івана Франка. Монографія. – Дрогобич – Загреб, 2011. – С. 81-82.

²² Див. докл. про це у: *Безголове руских радикалѳв // Діло*. – Львів, 1892. – Ч. 73. – 30 марта (11 цв [і] тня) – С. 1.

²³ Див. докл. про це у: *Dwa wiecie ruskie // Kurjer Lwowski*. – Lwów, 1892. – Nr. 160. – 9 Czerwca – S. 1-2; П [авлик] М. Полеміка й дописи. Віче радикальне в Станіславові // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Львів, 1892. – Ч. 11 і 12. – Рік III. – 10 червня. – С. 160-161.

²⁴ Див. докл. про це у: *Wiece ludowy w Stanislawowie // Kurjer Lwowski*. – Lwów, 1892. – Nr. 103. – 12 Kwienia. – S. 1. ²⁵ П [авлик] М. Полеміка й дописи. Віче радикальне в Станіславові // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Львів, 1892. – Ч. 11 і 12. – Рік III. – 10 червня. – С. 160.

²⁶ Див. докл. про це у: *Русская Рада. Газета для народа*. – [Коломия], 1892. – Ч. 14. – С. 108.

²⁷ Франко І. Лист до М. І. Павлика від [серпня 1892 р.] // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 341; Павлик М. Лист до Михайла Драгоманова від 19 липня 1893 року з Коломиї // *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895) / М. П. Драгоманов, М. І. Павлик; зладив М. Павлик; вид. Л. Когут*. – Т. VII: 1892-1893. – Чернівці, 1911. – С. 242.

²⁸ Новий зворот в українськiм радикальнiм руху // *Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Коломия, 1893. – Нр. 16. – Рік IV-тий. – 15 августа. – С. 172.

²⁹ Див. докл. про збори „Народної волі” у: *Перші Збори „Народної Волі” // Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 15. – 1 серпня. – С. 100.

³⁰ У промові І. Франко зазначив, що надійшли важкі часи „на нас; люди в [і] дцурались и просто боялись насъ – а лиш за се, що мы мали сумл [і] нье хлопске”. Див: *Перші Збори „Народної Волі” // Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 15. – 1 серпня. – С. 100.

³¹ Див. докл. про це у: *Z obozu radykalistѳw ruskich // Kurjer Lwowski*. – Lwów, 1893. – Nr. 303. – 1 Listopada. – S. 1.; *Перші Збори „Народної Волі” // Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 15. – 1 серпня. – С. 100-102.; *Перші Збори „Народної Волі” (Конець) // Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1893. – Нр. 16. – 15 серпня. – С. 105-107.

³² Див. докл. про це у: *Палик М. На чiм стоїмо // Народ. Орган Руско-української радикальної партії*. – Коломия, 1892. – Ч. 22 і 23. – Рік III. – 8 декабря. – С. 231-237.

³³ Див. докл. про це у: *Грицак Я. „... Дух, що тіло рве до бою”*. Спроба політичного портрета Івана Франка. – Львів: „Каменяр”, 1990. – С. 130-133.

³⁴ Франко І. Два з’їзди. III // *Народ. Руско-українська радикальна часопись*. – Коломия, 1894. – Нр. 5. – Рік V-тий. – 1 марта. – С. 74.

³⁵ Див. докл. про це у: Там само. – С. 72-75.

³⁶ Франко І. Лист до М. П. Драгоманова від 22 березня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 477.

³⁷ Див. докл. про це у: Франко І. Лист до М. І. Павлика від 21-26 березня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 482-483.; Франко І. Лист до М. І. Павлика від 28 березня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 483-484.

³⁸ П [авлик] М. [За отсею статьею...] // *Народ. Руско-українська радикальна часопись*. – Коломия, 1894. – Нр. 5. – Рік V-тий. – 1 марта. – С. 69.

³⁹ Франко І. Лист до М. І. Павлика від 9 квітня 1894 р.

// Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 490.

⁴⁰ Данилович [С.], Павлик М., Гарасимович І. Лист до І. Франка від 13 квітня [18] 98 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 271-273. Старак О. Взаємини Северина Даниловича з Іваном Франком // *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. – Вип. 7. – Львів: Каменяр, 2007. – С. 246.

⁴¹ Див. про це докл. у: Франко І. Лист до М. І. Павлика від 17 квітня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 491-495.

⁴² Див. про це у змісті листів М. Павлика до І. Франка: Павлик М. Лист до І. Франка від 18 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1637. – С. 265-272.; Павлик М. Лист до І. Франка від 21 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 283-286.; Павлик М. Лист до І. Франка від 23 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1637. – С. 273-276.; Павлик М. Лист до І. Франка від 27 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1609. – С. 331-340.

⁴³ Див. докл. у: Гарасимович І. Лист до І. Франка від 23 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 275-277.; Данилович С. Лист до І. Франка від 23 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1614. – С. 279-281.

⁴⁴ Див. докл. зміст листа у: Данилович [С.], Гарасимович [П]. Лист до І. Франка від 26 квітня 1894 р. з м. Коломиї. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1622. – С. 321-326.; Старак О. Взаємини Северина Даниловича з Іваном Франком // *Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові*. – Вип. 7. – Львів: Каменяр, 2007. – С. 240-243.

⁴⁵ Франко І. Лист до М. П. Драгоманова від 13 травня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 498.

⁴⁶ Див. докладніше про непорозуміння і. ранка з М. Павликом у: Франко І. Лист до М. І. Павлика від 17 квітня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 491-495.

⁴⁷ Франко І. Лист до М. П. Драгоманова від 13 травня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 499.

⁴⁸ Там само. – С. 500.

⁴⁹ Див. докл. про це у: *Загальні збори „Народної волі” // Хлібороб*. Письмо політичне, літературне і наукове для руских селян і міщан. – Коломия, 1894. – Нр. 10 і 11. – 15 мая і 1 червня. – С. 69-72.; *Загальні збори „Народної волі” // Народ. Руско-українська радикальна часопись*. – Коломия, 1894. – Нр. 10. – Рік V-тий. – 15 мая. – С. 158.

⁵⁰ Франко І. Лист до М. І. Павлика від 14 травня 1894 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 49. – С. 502.

Владимир Галык
(Дрогобич)

УЧАСТИЕ ИВАНА ФРАНКО В РАДИКАЛЬНЫХ СОБРАНИЯХ И ОБЩЕСТВАХ ПРИКАРПАТЬЯ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 90-х гг. XIX ст.

В статье на основе материалов периодики и эпистолярных источников прослеживается участие И. Франко в радикальных собраниях и обществах Прикарпатья в течение первой половины 90-х гг. XIX ст. Особенное внимание уделяется сотрудничеству Ивана Франко с коломийским радикальным обществом „Народная воля” и установлению причин его выхода из него.

Ключевые слова: *И. Франко, М. Павлик, С. Данилович, И. Гарасимович, Прикарпатье, Руско-украинская радикальная партия, радикальное движение, вече, общество „Народная воля”.*

Volodymyr Halyk
(Drohobych)

PARTICIPATION OF IVAN FRANKO IN RADICAL MEETINGS (VICHE) AND SOCIETIES OF PRYKARPATTYA IN THE FIRST PART OF 90s of 19 CENTURY.

In the article, on the basis of materialiv of periodic magazines and epistolary sources Frankova is traced participating in radical vichakh and societies of Prykarpattya during the first half 90-ies XIX ct. The special attention is spared the collaboration of Ivan Franko from kolomyiskim by radical society „Folk will” and to establishment of reasons of ygo exit from him.

Key words: *I. Franko, M. Pavlyk, S. Danylovych, I. Garasymovych, Prykarpattya, Rusko-ukrainian radical party, radical motion, veche, society „Folk will”.*

УДК 94 (477) „18/19”

Ганна Скорейко
(Чернівці)

СИМВОЛІЗМ ПОСТАТІ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ РУСІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: (ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА)

У статті розглядається проблема пошуку символу українського національного відродження в суспільній думці на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. Проаналізовано історичні обставини, що сприяли появі особливого „культу Шашкевича” в українському суспільно-політичному житті.

Ключові слова: *Маркіян Шашкевич, українське національне відродження, українська національна ідея, народовці, москвофіли, політичний рух, суспільно-політичні процеси.*

Маркіян Шашкевич залишив такий яскравий слід, що став свого роду символом українського національного відродження. Його ім’я допомагало вижити українській ідеї в період, коли роз’єднані політичні сили боролися поміж собою в XIX – на початку XX ст., бо і народовці, і москвофіли вважали його своїм. В час, коли над західноукраїнським народом нависла загроза полонізації в 20-30-х роках XX ст., ім’я Маркіяна мало магічне значення. Воно рятувало від повного знищення національну культуру і в період радянського режиму: всесильні ідеологи „розквіту і злиття націй” були безсилі перед „революційним демократом” Шашкевичем. В чому ж причина такої потужної сили цієї особистості?

Одним з перших внесок М. Шашкевича у становлення української національної ідеї вивчав І. Франко¹. Цінні й цікаві відомості про національне та літературне відродження XIX – початку XX ст. в цілому та роль Маркіянових ідей зібрав і систематизував відомий вчений академік АН УРСР М. Возняк.² Шашкевичезнавство радянського часу представлено працями академіка О. Білецького³, М. Пивоварова⁴, Г. Гербільського⁵, І. Пільгук⁶. Однак найбільший внесок у шашкевичезнавство цього періоду зробили вчені М. Шалата⁷, О. Петраш⁸, С. Гречанюк⁹ та ін. Окремо слід сказати про монографію Ф. Стебляка та В. Горина¹⁰, де зроблена спроба акцентувати увагу саме на проблемах суспільно-політичного значення діяльності „Руської трійці” і Шашкевича зокрема.

Окремо слід відмітити наукові праці представників української діаспори, які продовжили традиції західноукраїнських вчених і не припиняли своїх досліджень щодо постаті Маркіяна Шашкевича. Починаючи з 1967 р. Інститут-Заповідник Маркіяна Шашкевича (Вінніпег, Канада) видавав збірник „Шашкевичіана”, який складається з тематичних публікацій як вчених діаспори, так і західноукраїнських дослідників початку XX ст. Зараз він виходить спільно з сучасними українськими дослідниками¹¹.

Передчасна смерть Маркіяна Шашкевича 1843 р. стала тяжкою втратою для українського національного відродження в Галичині й водночас виявилася фатальною для його недавніх однодумців і соратників. Щось остаточно зламалося у їхніх душах. Остаточо, бо вже й раніше, як вважає дослідник С. Гречанюк, більш чи менш виразно проступали симптоми того, що мало зробити їх якщо не духовними самогубцями, то, принаймні, тими нещасними людьми, які самі ж знецінюють власноруч зроблене¹². А зробили вони немало, можливо, навіть більше, ніж ми знаємо.

Далеко не кожний з них сягнув творчих і світоглядних вершин свого духовного натхненника – Шашкевича, але майже всі вони визнали мову народу літературною, а життя і потреби простолюду – основним об'єктом художнього зображення. Товаришами і соратниками Шашкевича, наступниками назвав їх І. Франко. „Конфіскація „Русалки Дністрової” не вбила духа, який сплотив її. Цей дух, наче з кременем ударившись, тим сильніше блиснув навкруги, освітлюючи темряву... Писання Шашкевича робили дуже велике враження і були немов блискавка серед темної ночі. Він мав відвагу і дар висловити виразно... досить зрозуміло все те, що людей боліло, чого вони бажали і чого надіялися”¹³.

Ситуація з відстоюванням ідей, пропагованих Маркіяном, дещо змінилася вже тоді, коли трійчани зазнавали переслідування, а Шашкевич, отримавши віддалену парафію, змушений був покинути Львів. Так, у вересні 1839 р., коли до Львова з візитом мав прибути член царської родини, від духовної семінарії його мав привітати молодий теолог Антін Могильницький, послідовник „Руської трійці”. Для

привітання він написав вірш „Радостное привітание Его ц.к. височества Ерц-Герцога Франц-Карла во Львові”. Митрополит М. Левицький, оборонець української мови і борець за українську школу, конфіскував той вірш і сказав по-польськи: „Чи можна такою простою мовою витати такого достойника?”¹⁴ Звичайно, митрополит не міг дозволити ще один публічний виступ українською народною мовою, як це було з „Голосом галичан” Шашкевича. Але й трійчани не зуміли скористатися приїздом царської особи, щоб ще раз порушити проблему української мови, просто відійшли у тінь.

Маркіян помер того ж року, що й Г. Квітка-Основ'яненко. Та, коли втрата східноукраїнського письменника відразу стала відчутною, до втрати галицького просвітителя країни поставилися здебільшого байдуже. Один М. Устиянович відгукнувся теплою „Згадкою за Маркіяна Шашкевича во вічну его пам'ять”. Але, за визнанням автора, виступити рідною мовою забракло сміливості, й поезія була написана польською мовою. „Но она, згадка, казалась и на том языке современному редактору „Газеты Львовской” Я. Н. Каминскому опасной, понеже трактовала о возрождении галицко-русской народности... Каминский похвалил стишок, но не принял до столбцов своего журнала”.

Преса вперто мовчала про людину, вогню якої вистачало для його друзів та однодумців ще на деякий час після „Русалки Дністрової”. До найпопулярніших спадкоємців Шашкевичевої справи І. Франко зараховував Рудольфа Моха¹⁵. Р. Мох не знехтував, як більшість тодішньої інтелігенції, Шашкевичевою орієнтацією на народну мову в літературі, тому по праву може займати місце серед найперших послідовників ідеолога „Руської трійці”. 1841 р. у Львові вийшла збірка поезій Р. Моха „Мотиль” – перша поетична збірка українською мовою в Галичині. Відрадіним явищем слід назвати вихід у 1841 р. „Галицьких приповідок і загадок”, зібраних Г. Ількевичем. Це видання, що з'явилося у Відні, отримало прихильну оцінку слов'ян і його швидко розкупили.

Разом з тим продовжувався розвиток традицій „Русалки Дністрової”. Брати Головацькі настійливо добивалися видання у Відні нової збірки, куди б входили твори і галицьких, і наддніпрянських письменників. Цей задум не вдалося втілити в життя. Проте згодом все ж з'явилися дві книги під назвою „Вінок русинам на обжинки” (1846, 1847), в яких було вміщено тільки твори західноукраїнських письменників. У передмові „Приговор читателям” І. Головацький підкреслював спільність у духовному житті українців, роз'єднаних кордонами, говорив про значення діяльності покійного Шашкевича, про продовження традицій „Русалки Дністрової”, про налагодження літературних взаємин між слов'янськими народами¹⁶.

Друга частина альманаху (1847 р.) ознайомила читачів з новими літературними іменами: Антін Могильницький, Микола Устиянович, Антін Лужецький, Іван Головацький, Лука Данкевич,

Колестин Скоморівський, Михайло Тім'як. Вона містила, крім художніх творів, ряд матеріалів про культурне життя в Галичині, на Буковині. Видання цих двох збірок мало велике значення для культурного життя західноукраїнських земель. Запланована до видання третя частина „Вінка” не вийшла з невідомих причин.

Але ідеї Шашкевича „Русалки Дністрової” все ж знайшли достатньо прихильників у Галичині. А всі репресивні заходи проти трійчан не могли стримати поступального розвитку українського національного руху. Те, що галицькі українці не підтримали польського повстання 1846 р. стало найскравішим результатом діяльності молодих ентузіастів. „Цю справу зроблено тихо і без зайвого галасу. Незабаром поляки втратили всю владу над нацією, яка лише за декілька років до того була тісно пов'язана з ними, і яку ледве чи можна було відрізнити від них. Графові Стадіону (наміснику Галичини) не треба було „винаходити” русинів у 1848 р., він знайшов уже їх там”¹⁷.

У вирі революційних подій у квітні 1848 р. Маркіян Шашкевич був першим, кому галицькі українці, що раптом відчували себе політичною силою, віддали шану. На зборах у консисторському залі, де прийнялася резолюція про утворення першого політичного українського органу „Головна руська рада”, було віддано честь пам'яті Маркіяна Шашкевича від всіх українців, „до охорони і піднесення руської народності згромаджених”. Учасники збору „з радості при розході цілувалися, а старці тішилися, як діти, бо надія і ціла юність стала перед ними”¹⁸.

Всі ідеї, виношені і пропаговані Шашкевичем про необхідність виведення української мови на один рівень з іншими мовами, необхідність української школи, про єдність українського народу Наддніпрянщини і Галичини, були оприлюднені уже в першій відозві „Головної руської ради” до галицьких українців.

Більше того, співзасновником і членом цього політичного органу став колишній львівський цензор „Зорі” і „Русалки Дністрової” Венедикт Левицький. Він навіть підписав всі відозви „Головної руської ради”, в тому числі і „Відозву до руського народу”, яка закликала зберігати руську (тобто українську) мову, й поширювати освіту рідною мовою¹⁹.

Ще на початку 1847 р. під впливом добірки невідомих раніше творів Шашкевича, вміщених у першій книзі „Вінка”, М. Устиянович повернувся до своєї польськомовної „Згадки за Маркіяна Шашкевича”, здійснив автопереклад українською мовою. Вона в революційну пору 1848 р. виявилася дуже доречною. 2 травня 1848 р. поет виступив з цим перекладом на засідання „Головної руської ради” у присутності майже 300 чоловік.

У тому ж році твір паралельно двома мовами вийшов окремою брошурою. Насправді то вийшов не „стишок”, як сказав свого часу редактор „Газети Львівської”, а великий – на 120 рядків у польськомовному варіанті і на 140 в українськомовному

вірш-медитація. В „Епіграфі” зауважувалося: „Кому язык свій, своя земля мила, той жаляма нашим не подивує”. А „жалі” поета бралися від того, що за три роки після смерті Маркіяна Шашкевича ніхто й словом не згадав, що був такий чоловік. В часи, коли за „Русалку Дністрову” попадали у немилють, „Никола з Николаєва”, як підписався Устиянович під „Згадкою”, першим не побоявся сказати слово про свого старшого товариша і висловити віру, що кимось буде підтриманий, і не тільки в Галичині.

У революційну пору 1848 р. М. Устияновичу, як і багатьом іншим, здавалося, що вже ідеї „Русалки Дністрової” не знатимуть перешкод. На з'їзді галицької інтелігенції – Соборі руських учених, що відбувся у жовтні 1848 р. у Львові, він з ентузіазмом закликав розвивати рідну мову, звертався до Котляревського, Квітки-Основ'яненка, „громкого Шевченка” і „незабвенного нашого Шашкевича”. На жаль, незабаром М. Устиянович перейшов на штучне „язичіє”, по суті відійшов від літератури. Але образ М. Шашкевича він зберіг непорушно чистим. Згадуючи Маркіяна у 1876 р., М. Устиянович писав: „Маркіян Шашкевич – друг і товариш академічеський, предтеча галицко-русского народного отрождения, муж самых благороднейших чувств, поэт...”²⁰

Інший співець, що пішов Маркіяновими слідами, Антін Могильницький, прямої присвяти своєму товаришеві не залишив, але напевно його мав на увазі, коли писав баладу „Судьба поета” (1850 р.). Устами явленої поетові Русалки (Галичини) автор з боєм констатував:

*„Пісні рідимої звук не всім єсть милий,
Півець рідимий – погорджен, проклят.”*

Тим, хто відійшов в літературі від Шашкевичевих народних ідеалів, поетом сказано:

*Пісеньки ваші, шумом напушені,
Не будуть мати возросту, краси...
В віку дитиннім загостять до гробу...”²¹*

Справді, з часом колишні однодумці Маркіяна поступово відходили від вистражданих ідеалів. Все це було обумовлено наступом реакції після революції 1848 р. Сподівання на добру волю австрійського царя, ставка на його покровительство в розвитку української культури не виправдалися. Відхід від прогресивних позицій і перехід до реакційного москвофільства – така доля частини української інтелігенції. Крім Якова Головацького, на позиції москвофільства перейшли М. Устиянович, А. Могильницький та ін. Д. Зубрицький, І. Гулашевич, Б. Дідицький теж без особливих вагань утвердилися на позиціях москвофільства, ставши виразниками тенденцій російського монархізму.

Одним із найцікавіших діячів у цьому переліку є Яків Головацький – автор наукових розвідок з філології, історії та етнографії. Він зібрав і опрацював багато українознавчих матеріалів, виходячи

з того, що мова найкраще відображає дух нації. У 1848 р. Головацький був учасником з'їзду руських вчених у Львові. Він став першим викладачем на кафедрі руської мови і літератури Львівського університету, а роком пізніше він навіть був обраний ректором. Здавалося б, чудова нагода для втілення у життя ідей, що виношувалися у період „Трійці”. Але Головацький під впливом М. Погодіна вже захопився ідеєю панславизму, відійшов від своїх колишніх переконань і приєднався до москвофілів, підтримуючи „русское дело в Галиции”. З Росією він підтримував найтісніші стосунки. Я. Головацького було нагороджено медаллю російської етнографічної виставки, обрано членом кафедри російської мови та літератури Одеського університету, часто в російській періодиці друкувалися його москвофільські статті. Через деякий час він прийняв пропозицію графа Толстого працювати у Віленській комісії для розбору і видання стародавніх актів, змушений був покинути професуру і емігрувати до Росії²². Тут він дуже багато працював, в тому числі і над галицькими матеріалами. Але всі добрі справи сам же перекреслював статтями, де заперечував свої старі ідеали, справу „Руської трійці”. Українофілів називав „україноманами”, а назву „українці” вважав образливою для свого народу²³.

За рік до своєї смерті Я. Головацький умістив у віденському сатиричному журналі „Страхопуд” (1887, № 4) твір „Посланіє Маркіяна к своим просветным интерпретам”. Виступаючи від імені Шашкевича, він насміхався над ідеями „Русалки”:

*„Увлечкися раз фонетизмом сербского Вука,
Ми забажали новим Русь одарити письмом.
Сміх підняла із того вся Русь розумна, имівша
Азбуку вечную свою; стидно потом було й нам!
І, отказавшись мечты ребяческой в злудах Русалки,
Ми повернулись назад к Руси старинной письму.”*

Цього опусу Головацькому не пробачили всі громадські діячі, які відстоювали право українського народу на окремішність.

Драмагично склалася доля і ще одного трійчанина – Івана Вагилевича. Закінчивши теологічні студії в 1839 р., мусів сім років чекати, поки йому дозволили прийняти сан священника і дали парафію недалеко від Львова. Але він вже не міг продовжувати свої наукові дослідження над українською мовою. Свою розвідку про „південно-руську” мову він так і не закінчив, але частково використав її у своїй іншій праці „Граматика малоруської мови”, що вийшла у 1845 р. польською мовою. Не витримавши переслідувань з боку греко-католицької ієрархії, Вагилевич пішов на співпрацю з польським кліром, потім взагалі покинув греко-католицький обряд і перейшов у протестантизм²⁴. Деякий час він співпрацював з польською пресою, підробляв бібліотекарем Інституту Оссолинських, а потім – як упорядник матеріалів Львівського міського архіву. Таким чином, після смерті свого товариша Мар-

кіяна Шашкевича Вагилевич до культурної праці на користь рідного народу більше не приступав²⁵. Так і не зумівши знайти себе, не поправивши своїх життєвих умов, „трійчанин” помер у злиднях.

Очевидно, що за інших соціальних обставин талант Вагилевича й Головацького не змарнувався б. Але культурне роздоріжжя, на якому стояла Галичина в середині XIX ст., далася взнаки багатьом культурним діячам. Народна українська мова не набула ще достатньої ваги, її оформленню однаково опиралися і польські, і російські політичні та культурні кола. „Панславизм” не потребував українського забарвлення. Тридцятиліття по „Соборі руських вчених” І. Франко назвав періодом з дивною пустотою мислі, пустотою бесіди, пустотою діла.²⁶ Протягом цього часу в Галичині не з'явився жоден національний потужний організатор, справді народний діяч. У поезії „До мого батька” В. Шашкевич дав влучну характеристику політичному застою в Галичині, осудив зведення нанівець патріотичних зусиль „Руської трійці”, вважаючи це непростимим гріхом. Павло Грабовський вважав, що діяльність Маркіяна Шашкевича в 30-х роках XIX ст. не здобула вищого успіху, оскільки просвітне насіння впало на кам'янистий ґрунт²⁷.

Вияв народної шани до свого першого поета проявився тільки у 70-х роках XIX ст. і досяг кульмінації наприкінці віку, коли в Галичині по суті виник справжній культ Маркіяна. Це була доба активної діяльності багатьох однодумців і послідовників поета.

У 1874 р. група студентів Львівського університету, об'єднаних в організацію „Академический кружок”, організувала вечір пам'яті Маркіяна Шашкевича. Незабаром подібні відзначення пройшли у колі всіх руських (українських) товариств Львова. Михайло Павлик задалегідь сповіщав Михайла Драгоманова про дату „музично-декламаційного вечерка” – 24 червня 1876 р., зауважуючи, що „там про нарід багато буде говоритися”. Тут Павлик у присутності не тільки студентів та львівської інтелігенції, але й селян з ближніх сіл виголосив доповідь „Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині”. А у 1880 р. львівські студенти відвідали село Новосілки й дізналися, що Шашкевич спочиває у чужій гробниці. Після тривалої національно-культурної апатії на його могилу вперше ліг вінок зі щирим написом „Маркіяну Шашкевичу – русини академіки”.

У 1893 р. широко відзначалося 50-річчя з дня смерті Шашкевича. Було вирішено тоді на ознаменування цієї дати перенести його останки з сільського кладовища до Львова на Личаківський цвинтар. Це було величне торжество. У ньому взяли участь такі громадські і політичні діячі, як О. Барвінський, В. Савчак, о. Чапельський, М. Цегельський, які прибули до Новосілок, і промовляли перед учасниками урочистостей. Це справді, за описом очевидця К. Студинського, було сумне, але урочисте дійство, переповнене різними символами. Так, величаву колону, що прямувала до Львова,

очоловала „бандерія парубків, перев'язаних барвінковими вінками з блакитно-жовтими прапорцями в руках, на 80 конях; далі ступали церковні братства в 100 хоругов; за ними духовенство, хори львівських семінаристів та церковних співців. Вслід за ними на пірамідальному возі, покритому килимами та барвінком і запряженому трьома парами круторогих волів, везли домовину з прахом Шашкевича. Перед домовиною несли величавий барвінковий вінок з синьо-жовтими лентами і написом: „Славному парохіві – громада Новосілки”.

Наступного дня 1 листопада Львів приймав прах того, хто залишив свій слід тут 50 років тому. У торжестві взяли участь представники влади, духовенства, студентства, інтелігенції не тільки Львова, селяни з навколишніх сіл, але й „з-під високої Чорногори, з-над Прута, Дністра, Буга, з-над Сяну, з далекої Мазурщини, а навіть з зеленої Буковини”²⁸. Своім другим похороном Маркіян знову об'єднав всі українські сили західноукраїнських земель. Тут були і депутат Ю. Романчук, громадський діяч О. Огоновський, митрополит С. Сембратович, Буковину представляли С. Сміль-Стоцький, др. Мількович та Є. Пігуляк²⁹. Це був свого роду парад політичних сил в західноукраїнському суспільстві.

Зате відзначення 100-річчя з дня народження Маркіяна Шашкевича у 1911 р. набуло справді характеру всенародного свята і охопило буквально всі західноукраїнські землі³⁰. Зініціював святкування ювілею Данило Тянякевич ще у 1904 р. на одному з засідань „Просвіти”. Він запропонував побудувати пам'ятник Шашкевичу на його батьківщині. Пропозицію підтримали просвітяни і вирішили, що найкращим пам'ятником, який символізував би долю України-Русі і одного з найкращих її синів, був би хрест, видний на цілу Україну³¹.

З ініціативи львівської „Просвіти” було утворено „Комітет Маркіянового свята в Підліссю”. Як пізніше звітував цей комітет, було пророблено велику роботу: організовано збори коштів, замовлено проект пам'ятника у відомого архітектора А. Лушпинського, вирішено питання про місце встановлення монумента. Коли виявилось, що коштів не вистачає на купівлю ділянки землі під пам'ятник, брати Стефаніві жертвували на цю справу свою землю. Пам'ятник Шашкевичу справді став всенародною справою. На його будівництво сходилися люди з навколишніх сіл, працювали, скільки могли.

29 жовтня 1911 р. відбулося торжество відкриття пам'ятника Маркіяну Шашкевичу у його рідному селі Підліссю. Про нього газета „Діло” писала: „Був зі всіма ознаками найкращого дня в історії нашого народу, що був пробуджений нашим батьком, нашою славою і гордістю, пророком і апостолом Маркіяном Шашкевичем”. Це було велелюдне і урочисте свято. Люди прибували зі всієї Галичини. Хрест довжиною 25 метрів несли по черзі представники різних громад, кожен хотів хоча б торкнутися його, як найбільшої святині. На мітингу виступили представники різних товариств

в громад, громадські діячі: Є. Озаркевич, М. Сабат, В. Сінгалевич³².

У Львові для організації торжеств було створено комітет, який випустив цілу серію відозв до українського народу „Маркіянове свято”, „Родимці!”, „Брати та слов'яни!” Тут його називали „вісником відродження”, закликали взяти участь у святкуванні сотої річниці з дня його народження. До цієї роковини було виготовлено і встановлено меморіальні дошки на стінах собору св. Юра, духовної семінарії у Львові, на приміщеннях у Бережанах, Золочеві, Дрогобичі та ін.

Накладом товариства було випущено брошуру І. Брика „Століте уродин Маркіяна Шашкевича”, біографію поета видало жіноче товариство, до початку торжеств було розповсюджено біля 2 тис. віддрукованих портретів Маркіяна роботи Івана Труша. Комітет, у свою чергу, видав „Пам'ятковий альбом” з фотографіями та передмовою³³.

Кульмінація торжества у Львові припала на 6 листопада, коли делегації від різних місцевостей і громад – всього біля 1035 – взяли участь у величній демонстрації на Личаківське кладовище, щоб поклонитися могилі Маркіяна Шашкевича. Закінчилося свято великим концертом, де виступали вокально-музичні сили міста і в якому взяла участь славнозвісна співачка Соломія Крушельницька, виконуючи галицькі пісні і акомпануючи собі на фортепіано.

Так же велично відзначався ювілей і в інших місцевостях Галичини. В містечку Бібрці взяло участь у торжествах біля 4 тис., у Снятині – 3 тис. людей і т.д. Ці торжества стали виявом всенародної поваги і любові до цієї світлої постаті³⁴. Разом з тим вони свідчили про те, що український національний рух був досить зорганізованим і свідомим свого призначення – формувати своїх пророків і героїв й гуртувати довкола них український народ.

У столітні роковини від дня народження Маркіяна Шашкевича митрополит Андрей Шептицький над могилою поета сказав пророчі слова, що цієї могили „руський нарід не забуде через довгі століття, бо збирати його буде велика ідея, котрої Маркіян був неначе прапором” і котра „перед літами була могучим товчком цілого нашого народного відродження, є днесь єще для нас всіх і навіки остане криницею живої цілющої води, що зрошує лани нашого церковного й народного життя і все відсвічує зелень надії на будуче”³⁵.

Тривалий час широка галицька громадськість просто не знала творів перших будителів народного духу і не цікавилася ними. Великопанська зневага до рідної мови не виходила з моди у колах української інтелігенції впродовж постреволуційної доби. Тільки з 80-х років XIX ст., коли зростала політична активність українського народу, поступово з'являвся інтерес до перших українських місцевих поетів. Саме в цей час зародився культ Шашкевича як пророка і розпочалося збирання і публікації його рукописів. Тоді ж були зроблені перші спроби теоретичного осмислення внеску поета у форму-

вання національної ідеї. У формуванні символізму постаті Шашкевича визначальним став фактор його „близькості” до народу – греко-католицький священник, добрий пастир, що терпляче зносить усі тягари опали і забуття у свій посттрійчанський період. Саме цього не міг пробачити Шашкевичеві радянський офіціоз, але навіть він потребував особливого „маркування” прологу національного відродження в першій половині XIX ст. і мусів визнати безцінний внесок Шашкевича.

У роки „хрущовської відлиги”, коли перед свідомою громадськістю постала картина руйнації української культури, коли виявилось, що в ній відсутні першорядні імена, коли фальш офіційної пропаганди про розквіт українського слова була возведена в норму, знову, як колись, ім’я Шашкевича відстоювало право українського народу на свою історію та культуру. Скориставшись підготовкою до 150-літнього ювілею з дня народження Шашкевича, свідомо громадськістю рятувала шашкевичівські місця від руйнування: на батьківщині було відкрито літературно-меморіальний музей, видавалися його праці, читанки, біографії, дослідження, присвячені „Руській трійці” та „Русалці Дністровій”. У 1961 році святкування ювілею за участю студентства та інтелігенції відбувалися і в Львові, і в Києві. Все це об’єднувало, спонукало знову задумуватися над долею України і її народу. Маркіянове заклинання: „Руська мати нас родила...” підтримало романтичних шістдесятників у їх боротьбі за чистоту рідної мови, відновлення її прав, а подвижництво Маркіяна, його самозречення задля ідеї, його духовні імперативи воскресли у духовному злеті Василя Стуса та Василя Сміренка. Ще раз ювілейні дати збіглися з могутньою хвилею національного піднесення у 1986-1987 рр. Голова Республіканського Шашкевичівського комітету Олесь Гончар слушно зауважив: пророчими устами Маркіяна заговорив сам народ.

Сьогодні ми є свідками триумфу національної ідеї Маркіяна Шашкевича. Більше того, культ його діяльності і впливу, створений в Галичині в кінці XIX ст., відіграв свою роль для підтримки національного духу в період польського режиму, радянської системи. Саме символічне ім’я Шашкевича змушувало працювати на благо народу.

¹ Франко І. Нарис з історії українсько-руської літератури // Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т.29; Франко І. М. Шашкевич та галицько-руська література // Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т.29; Франко І. Чи Шашкевичеві вірші? // ЗНТШ. – 1904. – Т.59

² Возняк М. Писання Маркіяна Шашкевича. – Львів, 1912; Возняк М. Оповідане про Маркіяна Шашкевича. – Львів, 1911; Возняк М. У століття „Зорі” Маркіяна Шашкевича. – Львів, 1935; Возняк М. Маркіян Шашкевич. – Львів, 1941.

³ Білецький О. Вступна стаття // Русалка Дністровая. – К.: Худ. література, 1950.

⁴ Пивоваров М. Літературний рух в Галичині в 30-40 рр. XIX ст. – К.: Рад. школа, 1950.

⁵ Гербільський Г. Передова суспільна думка в Галичині: 30-і – середина 40-х років XIX ст. – Львів: Львів. держ. ун-т, 1959.

⁶ Пільгук І. Літературне відродження на Західній Україні // Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст. – К.: Дніпро, 1965.

⁷ Шалата М. Маркіян Шашкевич: Життя, творчість і громадська діяльність. – К.: Наук. думка, 1969; Шалата М. Перша книга на Західній Україні // Жовтень. – 1986. – № 6. – С.103-106; Шалата М. Демократизація слова // Жовтень. – 1987. – № 5. – С.105-109.; Шалата М. З Маркіяном на чолі // Вітчизна. – 1967. – № 1. – С.204-208.; Шалата М. Позичене минуле Шашкевича // Літ. Україна. – 1968. – 24 жовт.; Шалата М. Маркіян Шашкевич як перекладач // Всесвіт. – 1968. – № 7. – С.92-94.

⁸ Петраш О. “Руська трійця. – К.: Дніпро, 1986.; Петраш О. Невідомі автографи М. Шашкевича // Рад. література. – 1986. – № 8. – С.37-46; Петраш О. Світоч землі галицької // Вітчизна. – 1961. – № 12. – С. 170-178

⁹ Гречанюк С. Три дороги „Руської трійці” // Укр. мова і література в школі. – 1987. – № 2. – С.3-10.

¹⁰ Стеблій Ф., Горинь В. “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К.: Наук. думка, 1987

¹¹ Шашкевичіана. – Львів-Броди-Вінніпег: Просвіта, 1996. – Вип.1.

¹² Гречанюк С. Три дороги „Руської трійці” // Укр. мова і література в школі. – 1987. – № 2. – С.3-10.

¹³ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині // Зібрання творів: У 50 т. Т. 47. – С. 112.

¹⁴ Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880 рр.) – Відень, 1916. – С.31.

¹⁵ Франко І. М. Шашкевич і галицько-руська література // Зібрання творів: У 50 т. Т.29. – С. 252.

¹⁶ Пільгук І. І. Вказ. праця. – С. 22.

¹⁷ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. Т.1. – К.: Основи, 1994. – С.418.

¹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 р. – Львів, 1926. – Ч.1. – С.19.

¹⁹ Там само. – С. 24-26.

²⁰ Шалата М. Вінок Маркіянові Шашкевичу. – К.: Рад. письменник, 1987. – С. 7.

²¹ Там само. – С. 8.

²² Верига В. Нариси з історії України. – Львів: Світ, 1996. – С. 160.

²³ Гречанюк С. Три дороги „Руської трійці”. – С.3-10.

²⁴ Верига В. Вказ. праця. – С. 159-160.

²⁵ Шалата М. Маркіян Шашкевич: Життя, творчість і громадська діяльність. – С.224.

²⁶ Франко І. Твори: У 20 т. Т. 16. – К.: Держлітвидав, 1955. – С. 156.

²⁷ Грабовський П. Твори: У 2 т. Т.2. – К.: Дніпро, 1964. – С.262.

²⁸ Похорон Маркіяна Шашкевича в розповіді Кирила Студинського // Шашкевичіана. – С. 123-125.

²⁹ Там само.

³⁰ Петраш О. Світоч землі галицької. – С.176.

³¹ Горак Р. У сутінках. – К.: Рад.письменник, 1989. – С.182.

³² Там само. – С.183.

³³ Там само.

³⁴ Там само. – С.177.

³⁵ Стеблій Ф. „Руська трійця” в концепції українського національного відродження // Шашкевичіана. – С.26.

*Анна Скорейко
(Чернівці)*

СИМВОЛІЗМ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА В УКРАЇНСЬКОМУ ОБЩЕСТВЕННОМ ДВИЖЕННІ XIX – НАЧАЛА XX В.: (К 200-ЛЕТІЮ СО ДНЯ РОЖДЕННЯ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА)

В статті розглядається проблема пошуку символу українського національного відродження в соціально-політичній мислі на западноукраїнських землях во второй половине XIX – в начале XX века. Проанализировано исторические обстоятельства, которые повлияли на формирование особого „культу Шашкевича” в украинской социально-политической жизни.

Ключевые слова: *Маркіян Шашкевич, українське національне відродження, українська національна ідея, народовці, москвофіли, політичне руське життя, соціально-політичне життя.*

*Hannah Skoreyko
(Chernivtsi)*

MARKIYAN SHASHKEVYCH FIGURE SYMBOLISM IN THE UKRAINIAN SOCIAL MOVEMENT IN THE 19TH – 20TH CENTURY: (TO ANNIVERSARY OF 200 YEARS SINCE MARKIYAN SHASHKEVYCH WAS BORN)

The problem of searching of the symbol of Ukrainian national renaissance in the social thought at the Western-Ukrainian lands in the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century is considered in the article. Also, there're conditions analyzed, that helped to appear the special "Shashkevych cult" in the Ukrainian social and political life.

Key words: *Markiyan Shashkevych, Ukrainian national renaissance, Ukrainian national idea, „narodovtsi”, „moskvofily”, political movement, social-political processes.*

УДК 323.39:316.46 (477.7)

*Ігор Коляда
(Київ)*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЕЛІТА ТА ФОРМУВАННЯ ЕТНОСОЦІАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

У статті охарактеризовані напрямки культурно-просвітницької діяльності української інтелектуальної еліти, визначено її роль у формуванні етносоціальної свідомості народу. Особлива увага зосереджена на роботі інтелігентських об'єднань в умовах антиукраїнської політики російського царизму, показано внесок окремих представників національної еліти у видавничі й освітні проекти вітчизняної інтелігенції протягом другої половини XIX ст.

Ключові слова: *інтелігенція, інтелектуальна еліта, культурно-просвітницька діяльність, етносоціальна свідомість, недільні школи, „Громада”.*

Державотворення, яке утверджується нині в Україні, засвідчує, що українська нація також з іншими націями світу стала племісцитною нацією, що прагне до такої суспільно-політичної моделі, як громадянське суспільство з його цінностями та ідеалами.

Ніщо так не говорить про потенціальні можливості народу в кожну епоху його історії, як стан зв'язків між громадянами та представниками влади. І в цьому випадку величезну роль має відіграти інтелектуальна еліта, яка саме й повинна забезпечити свою професійну функцію – формувати науковий світогляд, забезпечувати високий рівень політичної, правової культури.

Уроки історії свідчать, що інтелектуальна еліта, яка прагне реалізувати свої ідеї, повинна цілеспрямовано творити, плекати, навчати власний народ, працювати над формуванням його етносоціальної свідомості. Ретроспективне звернення до глибин української історії недвозначно підтверджує історичну об'єктивність про приреченість державотворчих зусиль за відсутності відданої ідеалам нації, політично диференційованої, але вихованої та діючої в душі демократизму еліти¹.

Багатовіковий досвід України наочно засвідчив, що коли впродовж ряду генерацій бракує, або стає менше інтелектуалів, які задають тон розумової інтенсивності відповідно до вимог доби, серед широких мас спадає допитливість, їх інтелектуальні запіти падають нижче рівня, якого вимагає виклик часу. Такого історія не пробачає.

Тому вивчення ролі української інтелігенції у формуванні етносоціальної свідомості українства у другій половині XIX ст. є актуальною проблемою. Саме воно може збагатити досвідом сучасних представників української інтелектуальної еліти, стати для неї тим взірцем вірного служіння і боротьби за національні ідеали та інтереси.

Наукова новизна полягає у необхідності з нових методологічних позицій та засад осмислити та проаналізувати процес формування етносоціальної свідомості українства у другій половині XIX ст., з'ясувавши роль інтелігенції України у цьому процесі.

Проголошення України суверенною державою відкрило для науковців-гуманітаріїв справді необмежені можливості, зняло табу, накладені раніше на окремі тематичні ніші, вивільнило їх від пресу цензури й ідеологічного диктату. Це не могло не позначитися на проблематиці історичних досліджень, серед яких переважають ті, які присвячені визвольному руху, становленню та розвитку національної свідомості українського народу. Найбільшу увагу дослідників (причому не тільки істориків, а й представників інших гуманітарних дисциплін) привернули питання становлення і розвитку української нації, генези та ідейно-політичного